

ІСТОРІЯ БОГОСЛУЖБОВОГО СПІВУ В УКРАЇНІ

Предмет за вибором студента. Магістратура історико-теор. факультету, 1-й курс, 2-й семестр.

13.03.2020

Тема 4. Система осмогласся

Визначення гласу. Близькосхідне (візантійське) походження системи восьми гласів (Октоїх). Причини її розробки. Роль діяльності свт. Іоанна Дамаскіна.

Цикл Октоїха. Повна тижнева служба на кожний глас. Символічна присвята кожного дня. Щоденні цикли стихир та канонів. Історичне складання стихир і канонів саме на певні гласи. Структура книги «Октоїх».

Структура системи і виконавські принципи (самоподобні, подобні, самогласні).

Мелодика східнослов'янського Октоїха як провідний, показовий стиль знаменного співу. Формульне (центонне) мислення – фундаментальна властивість осмогласся як основи знаменного співу. Відображення звуковисотних співвідношень через стійкі сполучення знаків. Сучасні фундаментальні дослідження графічно-музичної формульної системи (М. Бражников, А. Кручиніна, З. Гусейнова, Б. Карастоянов, І. Чижик, О. Прилепа та ін.).

Музичні чинники осмогласся як системи. Роль домінуючих і кінцевих тонів для визначення гласів. Співвідношення візантійських, слов'янських і латинських гласів.

Ускладнення гласових ознак у процесі розвитку богослужбового мелосу.

Музично-теоретичні трактати – *азбуки* 15-17 століть (перечислення і тлумачення). Інформація про знамена і осмогласні мелодичні формули (кокизи / *поспівки*, *лиця*, *фіти*). Розвиток системи поспівок в українській традиції БС (О. Прилепа). *Фіти* як мелізматичні синтагми, зокрема, у богородичних Октоїха знаменного (київського) співу (В. Зінченко).

Жанри, не підпорядковані осмоглассю.

Література: див. списки до Семінару 4.

20.03.2020

Семінар 4.

Система осмогласся як основа знаменного співу XV – XVII ст.

План

*Підготувати стислі письмові відповіді на п'ять питань семінару.
Надіслати до 03.04.2020*

1. Історія формування європейської богослужбової системи восьми гласів. Сирійські і візантійські джерела. Принципи нумерації гласів у різних церквах.
2. Роль системи осмогласся у християнській традиції, її зв'язок із циклізмом. Книги, упорядковані за осмогласним принципом.
3. Критерії характеристики гласу знаменного співу у працях І. Є. Лозової.
4. Ознаки належності наспіву до певного гласу. Кінцеві та домінуючі тони піснеспівів знаменного (київського) співу у восьми гласах.
5. Центонна (формульна) структура осмогласних піснеспівів. Поспівки, лица, фіти. Специфіка поспівок української традиції церковного монодійного співу 17-18 століть.
6. Ладотональні характеристики осмогласних піснеспівів у гармонізації киево-печерського наспіву.
7. Спів за моделлю (самоподобен, подобен) на прикладі обраного жанру. Самогласні піснеспіви.
8. Гласи і вербальні тексти піснеспівів.
9. Книга Октоїх, принципи її устрою, етапи історичного розвитку.
10. Зміни в системі осмогласся в зв'язку з розвитком мелодичних стилів.

Рекомендована література

- Гарднер И. А. *Богослужбное пение русской Православной Церкви*: В 2-х т. Т. 1.
- Крашенинникова О. Ранневизантийские источники славянского Октоиха. *Гимнология*. МГК. М., 2000. Вып. 1.
- Лозовая И. Е. Глас. *Православная энциклопедия*. М., 2006. Т. XI. С. 551–553.
- Пасхалидис З. *Церковная византийская музыка: Краткая теория и практика*. М. : Святая гора, 2004. (осмогласся)
- Прилепа О. Лейтмотивна функція поспівки й фіти в Богородичних піснеспівах знаменного розспіву. *Наук. вісник НМАУ*. Вип. 24. К., 2003. С. 27-41.
- Прилепа О. Октоїх. *Українська муз. енциклопедія (УМЕ)*. К., 2016. Т. 4. С. 396–402.
- Прилепа О. Осмогласся. *УМЕ*. Т. 4. К., 2016. С. 532–539.
- Прилепа О. Поспівка. *УМЕ*. Т. 5. К., 2018. С. 532–539.
- Успенский Н. Д. Осмогласие. *Музыкальная энциклопедия*. М, 1978. Т. 4. Стб. 121–126.

Додаткова література

- Воскресний Октоїх і Загальна Мінея*. К., 2001.
- Октоих, сиречь осмогласник*. М., 1991. Інші видання.
- Бражников М. В. *Лица и фиты знаменного распева*. Исследование. Ленинград, 1984.

Зінченко В. О. *Фіти Октоїха в українському церковно-монодійному співі кінця XVI – I-ї половини XVIII століть*: автореф. дис. канд. мист. Х., 2014.

Крашенинникова О. *Древнерусский Октоих XII – XIII веков как памятник средневековой гимнографии*: автореф. дис. ...канд. филол. наук. М., 1996.

Крашенинникова О. Об истории формирования седмичных памятей Октоиха. *Богословские труды*. М., 1996. Сб. 32.

Металлов В., свящ. *Осмогласие знаменного роспева*. Опыт руководства к изучению осмогласия знаменного роспева по гласовым попевам. – М., 1899.

Сорочан М., дякон. Часткова атрибуція поспівок Октоїха Глинського наспіву (на прикладі степенних антифонів, богородичних «на стиховні», догматиків). *Наук. вісник НМАУ*. К., 2014. Вип. 109. С. 34–50.

Статис Г. Искусство пения в православном богослужении. Сущность византийского и поствизантийского пения. *Гимнология*. М., 2000. Кн. 1 (осмогласия).

Шевчук Ол. Структурні ознаки системи осмогласся. *Студії мистецтвознавчі*. К.: ІМФЕ ім. М. Рильського, 2003. Число 4.

27.03.2020

Тема 5 (завершення 1-го модуля).

Давньоруське співацьке мистецтво епохи Студійського Уставу. XI – XIV ст.

Співацькі книги. Знаменний, кондакарний спів. Нотації.

Прийняття християнства на Русі. Значення хрещення Русі свт. князем Володимиром 988 р. Поява нового християнського народу, формування нового світогляду. Русь як спадкоємниця візантійської культури.

Розуміння церковного співу як «ангелогласного».

Періодизації історії вітчизняного богослужбового співу в дослідницькій літературі. Територіальні та історичні межі. Дефініції «давньоруський», «руський», «давньоукраїнський» та інші в українській і російській науці.

Період домонгольський. *Перше століття (кінець X – кінець XI ст.)*. Розвиток церковної культури за князя Володимира. Церковне будівництво. Десятинна (Климентіївська) церква. Розвиток церковної культури за Ярослава Мудрого. Візантинізація (грецизація). Розвиток християнської книжності, літератури, гімнографії. Свято-Софійський собор (1018 чи 1037 р.), його бібліотека. Спів у синтезі мистецтв, провідне значення сакрального слова.

Зміст і напрями формування традиції богослужіння й співу в XI ст.

Перші збережені кириличні пам'ятки (київська і новгородська редакція). Відсутність збережених співацьких книг до кінця XI ст., гіпотези щодо її причин.

XII – початок XIII ст. Регіональний розвиток давньоруського співу. Давньоукраїнська й давньобілоруська – та давньоновгородська (із псковською) гілки.

Типи перекладених книг. Два різновиди співацьких книг за ступенем повноти і функціями. Зв'язок типу книги зі співацьким стилем. Книги *знаменного співу*:

Стиль *кондакарного співу* і співацький збірник Кондакар XII–XIV ст.

Усталеність *системи жанрів* XI–XV ст., видозміни у сфері стилістиці.

Давньоруська *літургічна вимова* старослов'янської генези (за прот. Д. Разумовським, проф. Б. А. Успенським). Українська сучасна термінологія.

Середина XIII–XIV ст. Складні історичні умови, що зумовили зміну шляхів розвитку давньоруських земель у XIV–XV ст. Поділ на Литовську Русь і Московію в середині XIV ст. Протоієрей І. Вознесенський про розділ держав і розходження співацьких традицій Південної Русі і Московії.

Література: див. списки до Семінару 5.

3.04.2020

Семінар 5 (завершення 1-го модуля)

Християнізація і запровадження традиції богослужбового співу на українських землях.

План

Підготувати стислі письмові відповіді на три питання семінару.

Надіслати до 03.04.2020

1. Розуміння церковного співу як «ангелогласного».
2. Періодизації історії вітчизняного БС в дослідницькій літературі.
3. Суперечливі наукові концепції щодо співвідношення традиції давньоруського знаменного та візантійського співу.
4. Богослужбовий календар: принципи узгодження різних циклів.
5. Співацькі книги Ірмологій і Стихирар, принципи упорядкування в них ірмосів і стихир. Мелодичні стилі ірмосів і стихир.
6. Давньоруський Кондакар, його оригінальні риси, відмінність від інших співацьких книг. Мелодичний стиль кондаків.
7. Давньоруська літургічна вимова. Концепція прот. Д. Разумовського, її оцінка. Встановлення сучасної української термінології.

Основна література

- Гарднер И.А. Богослужбное пение Русской Православной Церкви. Сущность, система и история. Нью Йорк, 1978. Т. 1. Розділ 1. (Різні видання)
- Клименко Е. С., Гальченко О. М. *Кириличні співочі рукописи монодійної традиції XII – початку XX ст.* К. : НБУВ, 2011 (вступ: типи книг, вимова)
- Ковалев А. *История и теория богослужбного пения: Уч. пособие.* М., 2012. С. 15–16 (храм), с. 16–17 (священнодії), с. 17–18 (циклізм), с. 22–25 (тиждень, осмогласся), с. 25–27 (ієрархія свят річного кола), с. 28–31 (харак-

теристика неперехідних свят), с. 27–28 (пости), с. 32–34 (свята тріодного кола, підготування до Великого посту), с. 35–37 (Пасха та свята перехідного кола).

Шевчук Ол. Жанри богослужбові. *УМЕ*. К., 2008. Т. 2. С. 72–77.

Шевчук Ол. Книги богослужбові. *УМЕ*. К., 2008. Т. 2. С. 432–438.

Додаткова література

Гнатенко Л. *Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : Каталог, кодиколого-орфографічне дослідження, палеографічний альбом. К., 2007.

Лозовая И. «Ангелогласное пение» в системе музыкально-эстетических представлений русского средневековья. *Философско-эстетические проблемы древнерусской культуры*: Сб.ст. Ч.1. М., 1988.

Маценко П. *Нариси до історії української церковної музики*. Роблін; Вінніпег, 1968.

Металлов В., свящ. *Очерк истории православного церковного пения в России*. М., 1900.

Разумовский Д.В., прот. *Церковное пение в России: Опыт историко-технического изложения*: В 3 вып. М., 1867–1869.

Флоренский Павел, свящ. *Иконостас* (різні видання).

Успенский Н.Д. *Древнерусское певческое искусство*. Ленинград, 1971.

Шевчук Ол. Монодія. *УМЕ*. К., 2011. Т. 3. С. 478–480.

Шевчук О. Ю. До проблеми дослідження давньоруських богослужбово-літургічних жанрів. *Наук. вісник НМАУ*. К., 1999. Вип. 6: *Musicae Ars et Scientia*: Книга на честь 70-річчя Н. О. Герасимової-Персидської.